

Tone Peršak

Kriza duha

Ena ključnih značilnosti širšega kulturnega okolja in celotne evro-ameriške civilizacije naj bi bila odprtost za vsa vprašanja, ki se pojavljajo, ne glede na področja dejavnosti, mišljenja in življenja, ki jih ta zadevajo. Za civilizacijo in družbe, katerih odločilno vodilo naj bi bil razvoj in eno najvišje cenjenih sredstev za doseganje tega nikoli doseženega cilja znanje v navezi z inovativnostjo oziroma ustvarjalnostjo, se to zdi samoumevno. Glavni motiv za pridobivanje in nenehno nadgrajevanje že doseženega znanja je človeku, posamezniku in vrsti v gene vpisana radovednost, želja, da dožene vse skrivnosti vesolja, življenja, prirode in duha, skladna s prepričanjem, ki domnevno še vedno spodbuja to civilizacijo in njene pripadnike, da razvoj pomeni proces bližanja popolnosti in sreči ter dokončnemu uresničenju najbolj človeškega v človeku. Šlo naj bi potemtakem za željo po absolutnem znanju in vedenju, po razkritju vseh skrivnosti, tako tistih o človeškem bitju in najmanjši celici v njem kakor tudi o onih izza meja vesolja, če te meje sploh obstajajo, ali onkraj namišljenega oboda prostora, ki ga je vesolje izpolnilo v milijardah let po velikem poku, tudi po razkritju skrivnosti praznine, v katero se vesolje še ima možnost širiti, če seveda teorija o velikem poku drži.

Vizijo razvoja kot trajnega gibanja proti idealnemu cilju, ki ga nekateri razumejo kot proces, s katerim bo človek dokončno presešel dvojnost materije in ideje ter dosegel enost z absolutnim duhom, drugi kot stopnjo razvoja, ko bo vsakdo imel vse, kar potrebuje, tretji kot popolno oblast človeka nad vsem, kar je moč zajeti s pojmom svet, danes pa to morda kdo razume kot popolno tehnologizacijo sveta, spodbuja sila, ki se napaja iz interakcije znanja in ustvarjalnosti. Srž te vizije je vera, da za človeka ni ovir, ki bi ga lahko ustavile, ne v njem samem ne zunaj njega. Zakaj ne? Ker se zdi oziroma ker nas prepričujejo, da je ravno človeku vrojena želja po znanju ključna lastnost, ki nas razlikuje od živali. Seveda vemo,

da se tudi živali učijo in naučijo določenih spretnosti, na primer uporabe orodij, vendar se tega kljub vsemu ne učijo tako, kot se učimo ljudje, in ne s težnjo, da bi spremenile sebe in svet okrog sebe. Živali znanje uporabljajo kot izkušnjo, da laže pridejo do hrane in da se bolje obvarujejo pred naravnimi sovražniki.

Želja po vedenju in znanju brez meja in po razvoju naj bi gnala človeka, da je v milijonih let (še zlasti, odkar se je pojavil *Homo sapiens*) nenehno raziskoval in iskal odgovore na vse zahtevnejša in včasih tudi boleča vprašanja, se pogosto podal v hudo nevarnost in tvegala, če ne fizičnega obstoja pa vsaj možnost, da se bo ob novih spoznanjih moral odpovedati že doseženemu znanju ali celo prepričanju (veri), zavreči do včeraj veljavne resnice in sprejeti nove, četudi bo s tem moral priznati, da se je dotlej motil. To ni lahko, kajti poleg telesnega udobja in ugodja človek ljubi tudi duhovno udobje, ki se kaže predvsem kot vera, da vemo vse, kar je treba vedeti, da imamo odgovore na vsa pomembnejša vprašanja ali smo vsaj na najboljši poti, da te odgovore odkrijemo, ter da smo kolikor toliko gotovi tudi glede poslednjih resnic o življenju, smrti, ljubezni ter smislu našega bivanja in početja. Prav razvoj in zavezanost slednjemu – oboje si človek, zlasti kot pripadnik evro-ameriške civilizacije, postavlja kot najpomembnejši cilj svojega bivanja – pa postavlja pred nas vedno nove izzive, vprašanja in spoznanja, ki včasih brutalno prekinjajo in preprečijo duhovno udobje ter pri človeku povzročajo nasprotno, nelagodje, celo strah in kdaj pa kdaj obup. Zato se človek in človeška skupnost včasih odpovesta odprtosti ter zavezanosti iskanju resnice in tako rekoč zatisneta oči pred tem, kar se jima razkriva, odvrneta pogled in se ne zmenita za spoznanje, ki se jima ponuja.

A ideal iskateljstva ostaja, ostaja želja, da bi vedeli in znali vedno več. Pri tem ne gre samo za koristnost raziskovalne vneme. Po eni strani raziskovalce žene želja po spoznanju neznanega, politiko, ki skuša to željo izkoristiti, saj je dandanes praviloma zagovornica interesov kapitala in ne ljudstva, pa težnja po gospodarski uspešnosti države. Zato politike skoraj povsod že desetletja in dlje kot svoje vodilo prevzemajo paradigmo razvoja *ad infinitum* in odvrtačajo pogled od posledic. Skladno s tem je postavljanje vedno novih vprašanj in iskanje vedno novih odgovorov na vprašanja, ki se že zdijo razrešena, najbolj cenjena dejavnost, za katero se človek evro-ameriške civilizacije sploh lahko odloči. To tem bolj velja za najtežja vprašanja in preverjanje znanstvenih hipotez, ki jih je najteže potrditi na ravni dokazljivih rezultatov, pridobljenih z eksperimenti. Spomnimo se, koliko sredstev in truda je bilo treba vložiti za kolikor toliko verodostojno potrditev obstoja Higgsovega bozona, čeprav lahko rečemo, da

je dokazljiva koristnost te potrditve na prvi pogled majhna, skoraj nična, je pa to odkritje z vsemi potrebnimi pripravami in vložki vred veličastna manifestacija moči kapitala, ki je omogočil izgradnjo pospeševalnika in zelo drage poskuse. Seveda je bilo vprašanje, ali delec dejansko obstaja, epohalnega pomena za razvoj kozmologije, za verodostojnost in utrditev znanja na področju poznavanja vesolja, ki je pred tem obstajalo samo na ravni teorije, morda za koga celo samo na ravni špekulacije.

Toda, kot rečeno, pogosto naletimo na teme, ki niso zaželene in jim celo inštituti zapirajo vrata, četudi se nam nekatere skorajda vsiljujejo in nas obremenjujejo. Nekaterim temam pozornosti ne želijo posvetiti niti filozofi, čeprav gre za pomembna vprašanja človekovega obstoja, minljivosti, preteklosti posameznika in skupnosti ter prihodnosti, izogibajo se jim znanstveniki ter "resni" publicisti in politiki. Slednji se sistematično izogibajo vsemu, kar bi lahko vznemirilo ljudi in vzbudilo občutek negotovosti v zvezi s prihodnostjo, na primer vprašanjem o prenaseljenosti planeta, grožnji pomanjkanja pitne vode itd. Raje imajo strah, ki ga sami spodbudijo in usmerijo, kajti če vlada vzdušje strahu, politik ljudstvo laže prepriča, da je nujno storiti, kar predlaga, ne glede na to, ali to v resnici zadeva prihodnost ali ne. Tudi slovenska politika rada črno slika stanje družbe in napoveduje gospodarske katastrofe, zlasti če lahko razloge zanje pripiše zgrešenim potezam in odločitvam svojih predhodnikov. Spet drugim temam in vprašanjem se znanstveniki, filozofi, antropologi in različni teoretiki izogibajo zato, ker jih popularizirajo in javnosti "vsiljujejo" na videz strokovno prepričljivi koristolovci, razni "Dänikeni" in podobni "strokovnjaki" s svojimi knjigami, avdio-vizualnimi predstavami in predavanji. Pravi strokovnjaki se zato od teh tem odvrtaajo ter jih zavračajo kot resne obravnave nevredne, pri tem pa se neredko zgodi, da se izognejo tudi ključnim vprašanjem in celo skrb vzbujajočim dejstvom, ki ostajajo nepojasnjena in zato burijo domišljijo premalo poučene javnosti. Pogosto so to teme, ki se zdijo ali celo res so trivialne in nepomembne, vendar burijo duhove in na neki način ogrožajo osnove našega vedenja in predstav ter spoznanj o svetu, zgodovini in prihodnosti, naj bo to na nacionalni ali na globalni ravni. In potem se zgodi, da se obravnavi le-teh posvetita (na videz) poljudna znanost in publicistika, ki želi biti poštena do obravnavanega in do bralcev (gledalcev ali poslušalcev), vendar ima premalo strokovne podpore. Še bolj skrb vzbujajoče pa je, da omalovaževanje in zato neustrezna obravnava ali odrivanje doletijo teme, ki sploh niso trivialne in resne obravnave nevredne, ki so jih za takšne samo razglasili. Vse to opažamo na vseh ravneh, od posameznika do

celotne družbe oziroma nacionalne skupnosti in ne nazadnje celo evro-ameriške civilizacije.

Vsi tudi poznamo ljudi, ki sami sebi nočejo priznati razlogov za svoja dejanja, nočejo razmisliti o lastnih odločitvah in vzrokih zanje, o svojih predsodkih, prepričanjih in strahovih. Pogosto gre pri tem za vpliv javnosti in vrednot, ki jih javnosti na različne načine (marketing, reklame, mediji ...) vsiljujejo domnevne elite, ki jim ljudje sledijo in se po njih zgledujejo.

Starost, ki je ni?

Takšna domnevna elita je lahko tudi industrija zabave in hedonizma, podprta z ideologijo potrošništva kot eno ključnih sodobnih stranpoti evro-ameriške civilizacije. Ta elita vsiljuje kult lepote in mladosti ter skladno s tem zavračanje razmisleka o starosti in sprijaznjenosti s staranjem, ki se udejanja zlasti z vsiljevanjem ideala mladostnega videza. Po drugi strani ta elita predstavlja smrt kot neprijetno presenečenje, nesrečo ali celo nezgodo, kot nekaj, kar je treba ukiniti kot temo, kar je treba skriti in prikriti in kar naj se zgodi, če se že mora, zunaj dosega oči javnosti. Kadar pa umre kakšna javna osebnost, mediji, pogosto po volji politike, to prikazujejo kot družabni dogodek, nabit s patosom in demagogijo, češ da duh umrlega ostaja živ in bo vplival in deloval na javnost ne glede na fizično smrt osebnosti (Tito, Mandela, mati Tereza ...), s čimer želijo smrt nevtralizirati in prikriti njeno naravo.

S tega vidika je zgovoren tudi odnos slovenske države (politike) do potreb po negovalnih bolnicah in ne nazadnje do Hospica, ustanove, katere namen je omogočiti ljudem, ki nimajo "sreče", da bi umrli v bolnišnici, še v času nege po posegu ob akutni bolezni ali, iz različnih razlogov in v vse več primerih, ne morejo umreti doma, v krogu domačih, dostojno slovo od življenja ter zlasti to, da ob smrtni uri niso prepuščeni sami sebi oziroma zapuščeni. Ta odnos priča, da ljudje, ki niso več "koristni", države ne zanimajo, ker so samo še "breme", in da samo kot ljudje, ranljiva bitja, ki so v stiski, državi in politiki, ki jo upravlja, niso mar; zanimajo jo samo kot človeški viri. To priča o nespoštovanju ustave, ki vsem ljudem zagotavlja pravico do osebnega dostojanstva; kaj pa bi lahko bilo bolj ponižujoče kot pustiti človeka, ki umira, da je sam, zapuščen in se nima od koga posloviti? Izrivanje smrti iz sfere družbenega in predstavljanje smrti kot nesreče, ki nas neprijetno zadene, sporoča, da je smrt zunaj življenja, da se z njo ni treba ukvarjati in tudi ne z ljudmi, ki jih je doletela smola, da umirajo

ali celo že so umrli. Tako ideologija neomejenega razvoja, potrošništva in večne mladosti obvladuje javnost tudi s prikrievanjem neizogibnosti staranja in smrti, ki da jemlje smisel človekovemu prizadevanju za cilje v prihodnosti, čeprav, kot v *Osnovnih fenomenih človeškega bivanja* meni Eugen Fink, pomemben avtor s področja "filozofske" antropologije, v resnici najbolj spodbuja človekovo ustvarjalnost in tudi težnjo po najvišjih dosežkih. Zato nas razmislek o nezaželenosti mišljenja smrti in zavesti o umrljivosti hočeš nočeš pripelje do vprašanja o družbi in tako je to tudi razmislek o skrajni individuaciji sodobnega človeka ter narcisizmu v povezavi z egoizmom, ki vodijo v razpadanje družbe kot skupnosti, ki vedno bolj postaja samo še javnost. Ko družba, ki temelji tudi na solidarnosti in sočutju, razpade, postane smrt za državo samo stvar statistik, za politiko in kapital pa celo dobrodošel način reševanja javnih finančnih zagat, do katerih prihaja zaradi staranja prebivalstva.

In še smrt

Vprašanje smrti, ki je za človeka kot posameznika in kot družbeno bitje vprašanje vseh vprašanj, se zato kaže kot skrajno travmatično vprašanje, pred katerim si javnost zapira oči. Človek je pred desetletji, ko se je še doživljal kot neločljivi del družbe (družine in tudi širše družbe) tudi smrt laže sprejemal kot nekaj naravnega, kar sledi po tem, ko je daroval svoje delo in svoje zmožnosti za dobrobit družine in širše družbene skupnosti. Tudi v literaturi (npr. v povesti) preteklih časov pogosto najdemo opise, ko ob smrtni postelji matere ali očeta stoji noseča hči, vnukinja ali snaha. Seveda je vprašanje smrti povezano tudi z vprašanjem sekularizacije. V preteklosti je bila družba v veliki meri prežeta z vrednotami religijskega izvora, zato je sekularizacija zelo načela družbo, kajti dokler je v družbi religija imela zelo pomembno vlogo, so prevladovali miselni vzorci, ki jih je ta narekovala. Poleg tega je smrt imela nedvoumno in pomembno vlogo v življenju družbe tudi zato, ker je omogočala nastajanje izročil kot pomembnega vira družbene kohezije. V docela sekularizirani (ateistični) in razpadli družbi, vse bolj samo še javnosti, postane smrt skrajno nesmiselna in vedno bolj nevzdržna kot nekaj, kar v celoti razvrednoti življenje, ker se človek, ki umira sam, četudi v bolnišnici, zave, da je dokončno sam na svetu in ob srečanju s smrtjo ter da je bilo vse, kar je v življenju počel, v veliki meri boj z depresivnim spoznanjem o obsojenosti na smrt ali o izročeni smrti. Zato javnost oziroma centri moči, ki slednjo obvladujejo in oblikujejo mnenja, ki jih javnost sprejema za svoja, smrt

izrinjajo iz zavesti, jo predstavljajo kot človeku neprimerno nesrečo in od znanosti zahtevajo, naj najde način za preprečevanje staranja in smrti. Sodobni človek se ob misli na smrt doživlja kot nekakšnega invalida, nepripravljenega in nesposobnega, ter je prizadet, ker se mu v luči smrti življenje kaže kot brezciljno.

Eden od razlogov za to je razpad družine, ki je hkrati simptom razpada družbe. Še pred tremi, štirimi generacijami je bila prevladujoči tip družine trigeneracijska družinska skupnost. To je omogočalo, da so ljudje v veliki večini umirali v družinskem krogu, tudi v poslednjih trenutkih obdani z vsaj nekaj člani družine. Seveda ni bilo malo družin, v katerih odnosi niso bili harmonični, morda zaradi starih sporov in zamer, toda umirajoči večinoma niso bili sami ali obdani s tujci; v trenutkih slovesa so ob sebi videli svoje otroke in vnuke, ki so zagotavljali nekakšno nadaljevanje njihovega življenja ter zato umirajočemu že s svojo navzočnostjo lajšali slovo od življenja. Smrt je v teh okoliščinah vendarle bilo mogoče razumeti in sprejeti kot del naravnega ciklusa; danes bi jo bilo treba na novo premisliti in osmisliti, kar je najbrž mogoče samo, če osmislimo življenje, ki se v luči brezprizivne smrti kaže skoraj kot napaka in neke vrste incident.

A smrt, kot rečeno, ni zaželeno tema. Zato to temo še vedno prepuščamo religijam in z njimi povezanim krogom. Po drugi strani pa je smrt domena medicine, vendar v okviru znanstvene medicine predvsem z ozkega vidika kot prekinitve biološkega procesa, ker je pač organizem, znotraj katerega se je proces odvijal, odpovedal, se pokvaril ali se preprosto iztrošil in nehal delovati. Drugi se tej temi večinoma izogibajo. Ob tem se velja še enkrat spomniti na Eugena Finka in njegovo razumevanje človeka in njegovih dejavnosti ter motivov za te dejavnosti (igra, umetnost, delo, oblast, ljubezen), ki se jim človek v veliki meri predaja ravno zato, da bi presegel izročeno smrti in se približal bogu (popolnosti).

Tudi razvoj, kot ga pretežno razumemo v času globalizacije in vere v znanost, sam po sebi pomeni enega od načinov iskanja poti do zmage nad smrt(nost)jo in ni naključje, da se kot ena ključnih komponent razvoja in znanosti poudarja daljšanje pričakovane življenjske dobe in preizkušanje preparatov, ki bi lahko preprečevali okvare celic, kar je vzrok staranja in smrti; oboje predstavlja merilo razvitosti držav in humanosti razvoja. Med glavnimi dosežki vedno navajajo dosežke raziskav in tehnologije, ki naj bi omogočili izrazito podaljšanje vsaj relativno udobnega življenja in na koncu koncev celo nesmrtnost. Hkrati pa tak razvoj spremljata tesnoba in strah ob staranju prebivalstva, ki povzroča skokovito rast

stroškov zdravstva in stroškov za delovanje sistemov socialnega varstva ter povečuje nesorazmerje med generacijami. Znotraj neoliberalnega koncepta se politika vztrajno dehumanizira. Slišati je resne razprave, da je zdravljenje starih ljudi predrago ter da je v primerih bolezni ali poškodb, katerih zdravljenje bi bilo zelo drago, treba upoštevati, koliko je pravzaprav (še) vredno človeško življenje (“donosnost posameznika”) ... Vse te teme so prisotne, vendar se jih, razen najbolj brezobzirnih politikov, ki so praviloma tudi najbolj pod vplivom kapitala, vsi izogibamo.

Vprašanje družine

Vprašanje družine je danes spolitizirano in zato nepriljubljeno. Lahko bi rekli, da imamo ljudi kot politična bitja, kot ljudi, ki smo vpeti v določene tradicije, in kot nosilci določenih vedenj družboslovne narave hkrati različna stališča in razumemo različne poglede na družino. Povsem legitimno in demokratično je zahtevati enakopravnost različnih tipov družine, od tradicionalne, vsaj dvogeneracijske (oče, mati in otrok/otroci), do enostarševske (mati/oče in otrok/otroci) in do družin istospolnih partnerjev/partnerk z morda posvojenim/-i otrokom/otroki ali “priženjenim/-i” otrokom/otroki. In ne glede na to, da je prav in nujno, da država in družbena skupnost omogočata nastajanje vseh teh tipov družine kot enakopravnih, hkrati ni mogoče spregledati krize tradicionalnega tipa družine ter s to krizo povezanega razpadanja družbe in vrednostnega sistema. Tega ne omenjamo, ker bi to obžalovali (obžalovati razvoj bi bilo nesmiselno), temveč zato, ker gre za pomembno vprašanje. A tudi to – razpadanje oziroma demontaža družbe (in z njo družine), o kakršni smo govorili vsaj dvesto let – je nezaželena tema, saj ta proces postavlja pod vprašaj veliko ustanov, tradicij in vrednot, na katere v praksi, vsaj na videz, še vedno prisegamo; enako tudi za demokracijo, v kakršni si še vedno prizadevamo živeti, čeprav dejansko ni več zanjo nujnih predpostavk in pogosto ne deluje, ter za ekonomsko demokracijo (model razmerij med delodajalci in delojemalci) itd. To so vprašanja, ki zadevajo sleherni skupnost oziroma družbo in s temi vprašanji se je pač treba spopasti, kajti prav to, da jih ne razčistimo, hromi skupnost, ki je zaradi tega vedno bolj načeta in vse bolj ogrožena. Prav ta načetost je tudi razlog, da nekatere podedovane in načrtno spodbujane “bolezni”, ki razžirajo skupnost (slovensko skupnost na primer t. i. kulturni boj), učinkujejo še pogubneje, kot so učinkovale v času, ko so se pojavile.

Prihodnost?

Ne samo prihodnost te države, nacije, družbe, temveč prihodnost civilizacije ter celo človeštva v celoti je vedno bila ključna tema, a dokler so odgovori prihajali z območja metafizike, je bilo lažje. Eden glavnih razlogov, zakaj je misel o smrti tako zoprna, je prav vprašanje o prihodnosti. Ne vemo, kakšna bo. A za slehernega človeka, ki vsaj kdaj tudi misli, je to prvo vprašanje. Seveda to vprašanje v različnih okoliščinah zadeva različne ravni prihodnosti. Lahko bi celo rekli, da nas preteklost sama po sebi, neupravičeno, sploh ne zanima v tolikšni meri kot prihodnost; jo pa proučujemo zlasti zato, da lahko kolikor toliko verodostojno sklepamo o prihodnosti. Morda to ne velja samo v primeru preteklosti in prihodnosti Slovencev. Mi se prihodnosti bojimo, ker se do neke mere bojimo tudi preteklosti in pogosto govorimo o njej na način mitologije ali celo prostodušno ponarejamo dejstva. To, na srečo, ne velja za večino zgodovinarjev, ki pa nam največkrat brez uspeha skušajo dopovedati, da je bila preteklost v resnici drugačna, kot jo "beremo" in razlagamo drugi, zlasti politika.

Nedolgo tega je bila v obtoku teza o koncu zgodovine, vendar ta teza ni hkrati pomenila teze o koncu razvoja. Nasprotno, teza je na neki način temeljila tudi na oceni, da je razvoj v okviru iste in dokončne paradigme sveta in razvoja – in zato konec zgodovine – zagotovljen *ad infinitum*. Izkazalo se je, da gre za ideološki konstrukt. Hkrati pa se zdi, da je bila ta teza do neke mere izraz strahu pred prihodnostjo, kajti najbrž so tudi najbolj vneti zagovorniki neoliberalnega pogleda na svet vseeno slutili, da meje obstajajo, da so viri omejeni in število potrošnikov prav tako. Za temi mejami je bilo slutiti zdrs v brezno, zdrs v slogu znanega pregovora, da bo tretji svetovni vojni, ki bo vojna tehnologij, in ta že poteka, sledila vojna s kamnitimi sekirami. In kaj bo sledilo neoliberalnemu kapitalizmu, ki je, kot vse kaže, že v zatonu, kar pomeni tudi konec kapitalizma? Kako daleč se še lahko stopnjuje socialno razslojevanje in slabšanje razmer za 95 odstotkov človeštva, ki mu deklaracije o človekovih pravicah še zagotavljajo dostojno življenje, svobodo izražanja in gibanja...

A zdi se, da svet še vedno, kljub krizi ideologije neoliberalizma in njej skladnih pogledov na razvoj, znanost, tehnologije itd., obvladujejo, mu vladajo in določajo tok zlasti dve božanstvi oziroma dva vira energije, moči, smisla in idej: kapital in nove tehnologije s tisočeriimi obrazi. Seveda pri tem ne gre za kapital, kot smo ga razumeli še pred nekaj desetletji, ko smo si pod tem pojmom vedno predstavljali kapitalista, lastnika kapitala, ki je lahko bolj ali manj brez/obziren do svojega okolja. Danes se

srečujemo s pretežno anonimnim kapitalom, ki vlada svetu, in katerega lastništvo je – ne glede na trditve, da svetovni ekonomiji vlada le nekaj bogatih družin oziroma da je ogromna večina kapitala v lasti enega oziroma dveh odstotkov prebivalstva sveta, medtem ko smo vsi ostali prej ko slej obsojeni na revščino ali vsaj bližanje revščini – dokaj razpršeno. A pomembno je, da s tem kapitalom, katerega solastniki smo (v zelo majhnih deležih) skoraj vsi, ne upravljamo lastniki. Z našim kapitalom gospodarijo izjemno dobro plačani menedžerji bank in drugih finančnih institucij, guruji raznih modelov investiranja, ki praviloma vsakih nekaj let povzročijo vsakič hujšo krizo, iz katerih pa kapital vedno znova izide kot še obilnejši in kot še bolj nedotakljiv, medtem ko je na drugi strani revežev, tudi po “zmagi” nad krizo, vedno več, pravic in svobode pa vedno manj. Politika pa služi kapitalu in skrbi za to, da ta nenehno raste, celo v kriznih časih, kajti politika v imenu kapitala in v njegovo korist zahteva vedno nove žrtve, vedno nižji standard pravic, vedno nižji življenjski standard in vedno manj svobode.

O tem sicer govorimo in pišemo, zlasti publicisti, kdaj pa kdaj v aktivističnem zanosu tudi kak filozof, a politika to vztrajno taji in predstavlja različne strategije reševanja gospodarstva, napisane v interesu kapitala prej v duhu 19. kot 21. stoletja, vse z namenom, da se bistvo zamegli in skrije za leporečjem o novih delovnih mestih, o tako rekoč neizogibni gospodarski rasti vseh držav. A bistva, ki prej ko slej pomeni spoznanje o že zdavnaj zaznanem zlomu modela, v okviru katerega razmišljajo skoraj vse politike na svetu, nekaj preostalih pa tone v zablodah o vračanju v preteklost, in vprašanja, kaj sledi, se le malokdo želi dotakniti in se vprašati, kakšen bo novi družbeno-gospodarski red? Ob tem vprašanju nas obide tesnoba, kajti vedno bolj se zdi, da se vračamo skoraj čisto na začetek, v obdobje suženjstva.

To temo še dodatno otežujejo napovedi razvoja novih tehnologij, na primer novih orožij robotov, ki ne potrebujejo več vojaka, da bi upravljali z njimi, ki avtonomno pobijajo ljudi in uničujejo svoje cilje. Tehnološki razvoj na več področjih ogroža doslej veljavna stališča o človeku, ki so se oblikovala od prvih civilizacij in zlasti od antike in pojava velikih religij knjig (judovstvo, krščanstvo, islam in tudi budizem) prek, vsaj v Evropi in na vseh celinah ter v deželah, kjer je prevladal model evro-ameriške civilizacije, razsvetljenstva (s francosko revolucijo vred) do razmaha znanosti v 19. in 20. stoletju. Kaj se bo zgodilo s paradigmo človeka/človeškosti, vključno s filozofskimi, antropološkimi, sociološkimi in tudi teološkimi stališči o človeku in prihodnosti človeštva, glede na to, da nove tehnologije že spreminjajo tok evolucije, omogočajo manipulacije z genetsko

zasnovo človeškega bitja in z zavestjo, posege v celice ipd. Skoraj bizarno se komu zdi raziskovanje možnosti povezovanja naravne (človeške) in umetne inteligence, vključno z možnostjo vzdrževanja delovanja (“ne-smrtnosti”) možganov in zavesti. Možnost se že kaže kot dejanska, čeprav za zdaj menda še zaostaja organ umetne inteligence in tudi vprašanje zagotavljanja preživetja, obnavljanja ter delovanja možganov, ne glede na stanje ali morebitno smrt, kot prenehanje delovanja ostalih delov organizma, ki mu možgani pripadajo, še ni razrešeno. Vse to je trenutno res še videti kot znanstvena fantastika, vendar te raziskave potekajo in obetajo rezultate. Navsezadnje pa: kdo, razen piscev znanstvene fantastike, si je pred petdesetimi leti predstavljal internet, mobilne pametne telefone in, recimo, možnost, da računalnik upravljamo ne le z drsanjem s prstom po zaslonu, temveč z mislijo, kar je, vsaj po nekaterih poročilih sodeč, samo še vprašanje časa.

O vsem tem se piše in govori, vendar skoraj izključno v strokovnih krogih, ki se ne ubadajo s filozofskimi, psihološkimi ali sociološkimi razsežnostmi teh vprašanj; zanima jih strokovni vidik, hkrati pa že omejnjeni upravljavci in gotovo tudi lastniki kapitala spodbujajo prizadevanja raziskovalcev in inženirjev, ker jim pač gre za potencialne dobičke.

Kaj lahko uresničenje teh možnosti, ki omogočajo tudi veliko učinkovitejši nadzor ljudi, vključno s popolno odpravo možnosti uveljavljanja pravice do zasebnosti – morda te pravice ljudje čez nekaj desetletij sploh ne bodo več zaznavali –, pomeni za človeka in človeštvo kot nova stopnja razvoja, vključno s poseganjem v proces evolucije in tudi v zavest, o tem ne razmišljamo. Obnašamo se tako, kot smo se, večina, še pred dvema, tremi leti, npr. ob vprašanju elektronskih bralnikov, ko smo se prepričevali, da ni možnosti, da bi kdaj izrinili knjigo v klasični obliki. Danes zlasti po letališčih in v podobnih okoliščinah že precej več ljudi uporablja elektronske bralnike. Seveda bi bilo mogoče naštetih še vrsto drugih področij, ki v veliki meri ostajajo onkraj pozornosti intelektualcev vseh vrst, ne nazadnje tudi pisateljev. Razvoj nas prehiteva tudi, ko mu ljudje duha posvečajo pozornost, kot je to že pred mnogimi desetletji ugotavljal Albert Camus: “Medtem ko duh razglablja, zgodovina teče.” (gl. *Proti neredu sveta – Ne žrtve ne rablji*, Mladinska knjiga, 2010, prev. J. Zlobec). Kako šele zaostajamo za razvojem v primerih, ko duh sploh ne razglablja? A prav duh ne bi smel biti tisti, ki skriva glavo v pesku zaradi strahu pred razvojem, prihodnostjo ali preteklostjo.